

III. ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.21

Сербин Р.А.,

здобувач кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ,
старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТІВ «БЛАГОДІЙНИЦТВА» ТА «ФІЛАНТРОПІЇ», «СПОНСОРСТВА» ТА «МЕЦЕНАТСТВА»

У статті досліджено особливості та природу співвідношення детермінантів «благодійництво», «спонсорство» та «філантропія». Сформульовано власне бачення даних понять. Виокремлено відмінні ознаки філантропії та благодійництва; відмінні риси між спонсорством та благодійництвом.

Ключові слова: благодійництво, меценатство, спонсорство, філантропія, ознаки, відмінні риси, нужденні, форма благодійництва, недержавна діяльність.

В статье исследованы особенности и природу соотношения детерминант «благотворительность», «спонсорство» и «филантропия». Сформулировано собственное видение данных понятий. Выделены отличительные признаки филантропии и благотворительности; отличительные черты между спонсорством и благотворительностью.

Ключевые слова: благотворительность, меценатство, спонсорство, филантропия, признаки, отличительные черты, нуждающиеся, форма благотворительности, негосударственная деятельность.

In the article the characteristics and nature of the determinants of value "charity", "sponsorship" and "philanthropy." Formulated

their own vision of these concepts. Thesis there is determined hallmarks of philanthropy and charity; distinctive features between sponsorship and charity.

Keywords: charity, patronage, sponsorship, philanthropy, features, features, needy, a form of charity, a non-governmental activities.

Постановка проблеми. Проблема походження благодійництва, її значення за різних історичних епох та системах суспільних відносин; еволюція благодійної діяльності та її форм; співвідношення зазначених вище понять постійно були і досі залишаються дискусійними. У наукових колах не дійшли єдиної або визнаної більшістю думки щодо цієї наукової і суспільної проблеми

Аналіз дослідження даної проблеми. Дану проблематику досліджували такі науковці, як В.Б. Авер'янов, С.С. Алексєєв, Д.А. Александров, Р.Г. Апресян, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородин, Є.В. Донін, О.М. Донік, Р.А. Калюжний, С.В. Ківалов, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О.В. Кузьменко, В.І. Курило, Д.М. Лук'янець, С.В. Матяж, Р.С. Мельник, С.А. Ошеров, С.В. Тихомиров, Л.А. Сенека, О.О. Стрельнікова, О.Г.Стрельченко, В.К. Шкарупа тощо. Все ж таки, ця тема настільки актуальна, що спонукає до подальшого її дослідження.

Метою статті є ґрунтовне дослідження особливостей та природи співвідношення детермінантів «благодійництво», «спонсорство» та «філантропія».

Виклад основного матеріалу. Благодійництву належить важлива роль у формуванні ціннісних настанов і моральних норм особистості та соціуму в цілому. Саме тому науковий, у тому числі, соціологічний аналіз феномену благодійництва є вкрай актуальним. У соціологічному дискурсі існують різні уявлення щодо сутності благодійництва: її розглядають і як соціальний інститут, і як суспільний феномен, і як специфічний вид людської діяльності. На нашу думку, в умовах сучасного українського суспільства процес інституціоналізації благодійництва ще надзвичайно далекий від свого завершення. Проте певні прояви благодійництва, звичайно, існують і в нашій

країні. Виходячи з цього, ми вважаємо за доцільне розглядати благодійництво як специфічний соціальний феномен, який, безперечно, потребує свого теоретичного та емпіричного вивчення [1, с. 52].

У літературі зустрічається спроба дослідити поняття «*благодійництво*» та «*філантропія*». Сенс їх діяльності полягає у тому, що *філантропія* передбачає «любов до людей», тоді як *благодійництво* може здійснюватися по відношенню до будь-яких об'єктів.

Філантропія в V ст. до н.е. розглядалася як божественна прихильність, а у IV ст. н.е. вважалось як доброзичливе ставлення до людини. На сучасному етапі поняття «*філантропія*» стало активно розвиватися у Франції, звідки і було запозичене нами в українській мові.

Вперше поняття «*філантропія*» з'явилося в драмі Есхіла «Прометей Прикутий» для визначення божественної допомоги людям [2].

Так, вільна енциклопедія Вікіпедія також визначає поняття «*філантропія*» як любов до людей, доброзичливе ставлення до людини взагалі, благодійність, жертвування своїм часом, грошима, репутацією задля благодійництва, заступництво нужденних, людинолюбство, безкорислива допомога тощо [3].

Більш істотно те, що в англійській літературі благодійництво емоційно забарвлене в індивідуальну дію з надання допомоги нужденним, що протиставляється філантропії як інституціоналізованого процесу створення суспільних благ.

Так, приклади філантропії часто перетинаються з прикладами благодійництва, хоча не всяка філантропія є благодійництвом, як і навпаки, не всяке благодійництво є філантропією. Однією з найдавніших форм філантропії була милостиня і піклування про убогих, переважно при церквах і монастирях [3].

Тлумачний словник Даля визначає *філантропію* як людинолюбство, турбота про поліпшення долі людства [4].

Філантропія – це діяльність, за допомогою якої приватні ресурси добровільно розподіляються їх володарями в цілях підтримки нужденним (в широкому сенсі слова людям, для

вирішення суспільних проблем, а також удосконалення умов суспільного життя [5].

Треба відзначити, що деякі дослідники, такі як Л.Я. Лавриненко, термін «благодійництво» визначають синонімом терміна «філантропія» (людинолюбство). Останнє дуже тісно переплітається з біблійним розумінням «полюби ближнього свого, як самого себе» [6, с. 64].

Треба визначити, *відмінні ознаки філантропії та благодійництва*. Так, Карнегі і Рокфеллер, вважали, що філантропія є спробою сформувати соціально схвалюваний спосіб (систему) перерозподілу частини коштів багатих на користь тих верств населення, які можуть використовувати ці кошти з більшою користю, тоді як благодійництво зводиться до несистематично допомоги бідним і убогим. Вони вважали, що будучи філантропами, вони виступали проти благодійності [7].

Різниця між філантропією і благодійництвом полягає не у конкретних формах її дій, а виключно у сфері мотивації. Хоча за великим рахунком, допомога при філантропії не надається конкретним особам та їх групам [8], а при благодійництві допомога носить індивідуальний характер та зосереджена на особу, яка потребує допомоги, тобто нужденним.

Треба відзначити, що філантропія носить організований і переважно безособовий характер. І навіть у випадках забезпечення реалізації індивідуальних ініціатив (проектів), тобто маються на увазі суспільно значимі цілі, вона здійснюється за планом, за спеціально розробленими програмами. Наприклад, вклади в університети, музеї, лікарні, храми, екологічні проекти, а також і у різні фонди, які беруть на себе раціональний розподіл зібраних коштів, – все це філантропія незалежно від того, чи прямує допомогу саме бідним або тим, хто потребує допомоги, а вона спрямована на вирішення суспільних проблем.

Одночасно, *філантропію* розуміють не тільки як грошові і майнові пожертвування, але і як про безоплатну, тобто «суспільну», діяльності у власному розумінні цього слова [9, с. 8].

Також, *філантропія* є систематичною допомогою, яка спрямована на загальне благо. Точна кваліфікація цього поняття

має важливе значення не тільки з соціологічної, але й з юридичної точки зору в суспільствах, де благодійність та благодійні внески звільняються від податків. За визначенням Д. Берлінгема, до неї слід віднести діяльність: а) цілі якої виходять за рамки інтересів сім'ї і безпосередніх друзів; б) яка не проводиться з метою отримання прибутку; в) за адміністративним розпорядженням [9, с. 8]. Очевидно, це неоплачувана активність. Сюди ж відноситься діяльність груп взаємодопомоги та різного роду громадських ініціатив [10, с. 3] в рамках професійного та культурного розвитку, природо- та культууроохоронних акцій і кампаній.

Філантропія також надається в ситуаціях необхідної невідкладної допомоги (голодуючим, особам, котрі зазнали лиха тощо). На сьогоднішній день, в Україні досить активно поширені масштабні національні та міжнародні філантропічні акції з надання допомоги окремим населеним пунктам або цілим районам, які опинилися в гострій потребі через стихійні лиха, військовий конфлікт чи економічну катастрофу тощо. Надзвичайна допомога або систематична допомога, тим хто гостро потребує її повинна бути обов'язковою, іншими словами, не має бути залежною від чиеїсь доброї волі. Філантропія ж, допомагаючи в украї необхідній потребі, також може підтримувати людей та організації просто у їх бажаному. У цьому плані філантропія являє собою додатковий фактор автономії і свободи людей – індивідуальних осіб, які об'єднанні у спільноти [11, с. 57].

Треба відзначити, що на науковому і законодавчому рівні відсутнє ґрунтовне визначення детермінанти «філантропія». *Виходячи із вище визначеного, на наш погляд, треба сформулювати власне поняття філантропії під якою слід розуміти діяльність, що проявляється через людинолюбство і котра надається систематично та безкорисливо, у формі безособової допомоги та заступництва незаможних та нужденних.*

Отже, на наш погляд, слід сформулювати відмінні ознаки філантропії від благодійництва:

1. філантропія є системний спосіб перерозподілу частини коштів багатих на користь тих верств населення, які можуть

використовувати ці кошти з більшою користю, тоді як благодійництво зводиться до несистематично допомоги бідним і убогим;

2. філантропія носить організований і переважно безособовий характер, а благодійництво індивідуальний характер та зосереджена на особу, яка потребує допомоги, тобто нужденним;

3. філантропія проявляється як «любов до людей», тоді як благодійництво здійснюється по відношенню до будь-яких об'єктів.

Здійснивши ґрунтовний аналіз вище визначених детермінантів, на наш погляд, слід перейти до характеристики і самого поняття «благодійництва» через розгляд понять «меценатство» та «спонсорство», як його основних форм діяльності.

Треба відзначити, що історично склалися дві специфічні форми благодійництва – *меценатство та спонсорство*.

Так, *меценатство* є найдавнішою формою благодійництва. Поняття «меценатство», як було зазначено у історичній характеристиці, взяло свою назву від постаті давньоримського політика Гая Цильнія Мецената, який опікувався проблемами культури і створював сприятливі умови для творчої діяльності митців.

Треба відзначити, що Модельний закон «Про меценатство і благодійницьку діяльність» від 6 грудня 1997 року під меценатством розуміє безкорисливу, безоплатну допомогу громадянам у сфері мистецтва, науки, культури, освіти, просвіти, що виражається в передачі іншим громадянам або юридичним особам майна і грошових коштів [12].

У соціологічній енциклопедії дається наступне визначення меценатства як підтримки розвитку культури, мистецтва, науки, надання різного роду допомоги творчим працівникам, органам з боку тих, хто володіє такими можливостями (організації, приватні особи) [13, с. 543].

О.М. Донік визначає феномен *меценатства* як добротинність, добротинну діяльність у духовній сфері (у сфері освіти, просвітництва, науки, культури, мистецтва, духовного розвитку) [14, с. 5].

За своєю суттю *меценатство* є видом недержавної діяльності, направленої на підтримку і стимулювання різного роду творчих ініціатив у галузі мистецтва, освіти і культури. В цілому відмітна особливість меценатства полягає у тому, що воно забезпечує безкорисливу допомогу і заступництво, спрямовані на досягнення вищих інтелектуальних, культурних, етичних цінностей суспільного значення шляхом забезпечення талановитим особам або колективам можливостей освіти або самовираження [15].

На наш погляд, необхідно із вище визначеного сформулювати власну детермінанту «меценатства» під яким слід розуміти недержавну соціальну діяльність, що виражається у безкорисливій допомозі та заступництві, яка полягає у підтримці розвитку соціально-культурної сфери через надання різного роду допомоги, котра спрямована на досягнення вищих інтелектуальних, культурних, етичних цінностей суспільного значення, творчим працівникам та їх органам, з боку тих, хто володіє такими можливостями (організаціями, приватними особами тощо).

Проаналізувавши особливості благодійництва та меценатства, можна знайти деякі спільні риси та відмінності між ними.

Таким чином ознаками, котрі поєднують благодійництво та меценатство є готовність та можливість жертвувати певні фінансові кошти на цілі, що є далекими від власної користі та амбіцій.

Одночасно до відмінностей між благодійництвом та меценатством можна зарахувати самі об'єкти, яким надається допомога. Так, меценатство відрізняється від благодійництва за своїми соціальними та культурними мотивами і цілями. Так саме, мотиви благодійництва пов'язані із співчуттям та милосердям, а мотиви меценатства – соціальною взаємодопомогою та протекціонізмом. Цілі благодійництва полягають у забезпеченні соціального благополуччя у суспільстві, а цілі меценатства – у забезпеченні збереження та розвитку професійних видів культурної діяльності.

Треба відзначити, що меценатство відрізняється від благодійництва більш вузькою сферою діяльності так як

меценатство надає підтримку лише проектам у галузях культури, науки та мистецтва. Однак можна знайти і більш глибоку відмінність між благодійництвом та меценатством, яка лежить у сфері мотивації. Меценатство допомагає не стільки людині, скільки тій суспільній ролі, яку вона виконує. Тобто підтримується митець не тому, що він бідний, а тому, що він митець. Дане явище сприяє розквіту таланту, посиленню його ролі у розвитку культури, науки та мистецтва [16].

Отже, *благодійництво* за змістом ширше ніж меценатство. Воно є початком безкорисливого ставлення до соціально-культурної сфери, що одержало подальше, найбільш повне втілення в діяльності благодійників. По суті своїй, *меценатство є складовою частиною ширшого явища суспільного життя – благодійництва*. Тому розкриття суті і особливостей меценатства неможливе без аналізу природи благодійництва, її коріння і ролі в житті окремої людини і суспільства в цілому. А проблематика меценатства повинна бути спеціально виділена як соціальне явище, котре потребує окремого подальшого ґрунтового дослідження.

Явище меценатства та благодійництва тісно пов'язане зі *спонсорством*. Досить часто спонсорство змішують із поняттями «меценатство» і «благодійництво», що, на нашу думку, є не правильним, оскільки спонсорство переслідує певні комерційні цілі та користь. В цьому відношенні приватна спонсорська діяльність суттєво відрізняється і від класичного меценатства, і від державного субсидювання як наслідок відповідної культурної політики, та на відміну від держави, що має на меті забезпечення функціонування культури, освіти, науки в цілому, спонсор має право індивідуального вибору: кому надати фінансову підтримку. Саме тому слід охарактеризувати та обґрунтувати детермінанту «*спонсорство*».

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «*спонсорство*» як фінансова підтримка, допомога кому-небудь, чому-небудь в обмін на рекламу своєї діяльності, продукції, імені, назви, торгової марки тощо [17, с. 1177].

С. А. Кузнецов в один голос із Великим тлумачним словником сучасної української також трактує поняття

«спонсорство» як фінансову підтримку, сприяння кому-, чому-небудь, в обмін на рекламу своєї діяльності, продукції тощо [18].

Так, вільна енциклопедія Вікіпедія під *спонсорством* розуміє діяльність як фізичних, так і юридичних осіб, з метою отримання якої-небудь матеріальної вигоди або прибутку для себе, або в обмін на рекламу [19].

Модельний закон «Про меценатство та спонсорство» від 3 квітня 2008 року визначає спонсорство як діяльність фізичних та юридичних осіб, які здійснюють пожертвування та підтримку у відповідності з цілями, які передбачені у формі:

по-перше, безкорисливого (безоплатного або на пільгових умовах) наділення правами володіння, користування і розпорядження будь-якими об'єктами права власності, у тому числі грошовими коштами і (або) об'єктами інтелектуальної власності;

по-друге, безкорисливого (безоплатного або на пільгових умовах) виконання робіт, надання послуг спонсорами – юридичними особами [20].

С.А. Ошеров, Л.А. Сенекa вважають, що *спонсорство* (лат. *spondeo* - ручаюся, гарантую) – це, як правило, діяльність юридичних осіб і засноване (при відсутності посередника) на угоді між організаторами події або діяльності, з одного боку, і комерційною компанією, з іншого. Спонсорська підтримка відрізняється від інших видів матеріальної допомоги саме тим, що в обов'язковому порядку передбачає зустрічну послугу. Кошти вкладаються в обмін на очікувану користь [21].

І.В. Антонович вважає, що *спонсорство* є формою надання допомоги різноманітним закладам, що має на меті отримання комерційної вигоди [22].

Спонсорство це добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами набувачів благодійної допомоги з метою популяризації виключно свого імені (найменування), свого знака для товарів і послуг.

Спонсорство – є підтримкою громадських, культурних, спортивних, релігійних організацій та діячів, видань, телепередач, кінопоказу, радіостанцій, а також суспільно

значущих заходів та ініціатив в цілях прилучення або збереження позитивної громадської репутації, популярності [23].

Спонсорство розуміють також як здійснення юридичною або фізичною особою (спонсором) вкладу (у вигляді надання майна, результатів інтелектуальної діяльності, надання послуг, проведення робіт) у діяльність іншої юридичної або фізичної особи (спонсорується) на умовах поширення спонсорованим реклами про спонсора, його товари. Спонсорський внесок здійснюється платою за рекламу, а спонсор і спонсорований – відповідно рекламодавцем і рекламо-розповсюджувачем [24].

Спонсорство є участю фізичної або юридичної особи, яка не займається пресою, телерадіомовленням або постановкою аудіовізуальних творів, або розповсюдженням інформації в Інтернеті, в прямому чи непрямому фінансуванні діяльності ЗМІ, або аудіовізуальної програми з метою сприяння популярності імені, торгової марки або іміджу цієї особи [24].

М. Брун визначає поняття *спонсорство* як готовність фірм надавати гроші, майно або послуги особам і організаціям у спортивній, культурній або соціальній галузі для досягнення цілей підприємництва в області маркетингу і комунікацій [25, с. 34].

Одночасно, треба відзначити, що ***особливою рисою, яка відрізняє спонсорство від благодійності***, є взаємна вигода. В основі спонсорства, як зазначають Г.Л. Тульчинський та А.Ф. Векслер, лежить взаємовигідне співробітництво, яке будується на реалізації спільних проєктів. У свою чергу, благодійність – це безоплатна допомога, яка не потребує отримання вигоди. Спонсорство ж має бути вигідним спонсору і його адресату. Це одна з причин, чому спонсорські відносини оформляються договором, який містить взаємні зобов'язання з обох сторін – спонсора та одержувача. Відмінність спонсорської підтримки від інших видів матеріальної допомоги полягає саме в тому, що вона обов'язково передбачає зустрічну послугу. Спонсори вкладають кошти в обмін на очікувану користь [26, с. 89].

Треба також відзначити, що благодійництво та спонсорство являють собою спосіб формування позитивного

іміджу комерційної організації для створення сприятливої громадської думки.

Однак спонсорство і благодійність – різні напрямки підтримки, що мають різні історичні корені, соціально-економічну природу та соціально-культурні результати їх діяльності [27].

На наш погляд, слід виокремити відмінні риси між спонсорством та благодійництвом:

1. ці два поняття є зовсім різними за своїм змістовним наповненням;

2. у визначені благодійності визначальним та ключовим терміном є «безоплатна допомога», а у визначені «спонсорство» навпаки, припускають віддачу від своїх вкладів та зусиль.

Висновки. Виходячи із вищевизначеного, нами сформульовано поняття філантропії під якою слід розуміти діяльність, що проявляється через людинолюбство і котра надається систематично та безкорисливо, у формі безособової допомоги та заступництва незаможних та нужденних. Відмінними ознаками філантропії від благодійництва є наступні: філантропія є системний спосіб перерозподілу частини коштів багатих на користь тих верств населення, які можуть використовувати ці кошти з більшою користю, тоді як благодійництво зводиться до несистематично допомоги бідним і убогим; філантропія носить організований і переважно безособовий характер, а благодійництво індивідуальний характер та зосереджена на особу, яка потребує допомоги, тобто нужденним; філантропія проявляється як «любов до людей», тоді як благодійництво здійснюється по відношенню до будь-яких об'єктів.

Під «меценатством» розуміється недержавна соціальна діяльність, що виражається у безкорисливій допомозі та заступництві, яка полягає у підтримці розвитку соціально-культурної сфери через надання різного роду допомоги, котра спрямована на досягнення вищих інтелектуальних, культурних, етичних цінностей суспільного значення, творчим працівникам та їх органам, з боку тих, хто володіє такими можливостями (організаціями, приватними особами тощо).

Література:

1. Стрельнікова О. О. Основні підходи до визначення поняття «добročинність» / О.О. Стрельнікова // Наукові праці : Науково-методичний журнал. Серія «Соціологія». Т. 177. – Вип. 165. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, - С. 51-53.
2. Агапов Е.П. История социальной работы / Е.П. Агапов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dbs.sfedu.ru/www/umr.umrdownload?p_umr_id=5402
3. Філантропія // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
4. Даль И.В. Большой толковый словарь живого великорусского языка / И.В. Даль – Спб. – 1880. – 1167 с.
5. Филантропия : милостыня или социальная инженерия // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=93882>
6. Лавриненко Л.Я. Меценатство и благотворительность: история развития / Л.Я. Лавриненко // Школа. – 2001. - № 2. – С. 63-68.
7. Александров Д.А. История системной благотворительности / Д.А. Александров // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/454/38454/16252>
8. Что такое благотворительность? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mosblago.ru/groups/page-14.htm>
9. Burlingame D.F. Altruism and Philanthropy: Definitional Issues. Indianapolis, 1993. P. 8.
10. Гражданское участие: Ответственность, сообщество, власть. М., 1997. – С. 3-7.
11. Апресян Р.Г. Дилеммы благотворительности / Р.Г. Апресян // Общественные науки и современность. – 1997. - № 6. – С. 56-67.
12. О меценатстве и благотворительной деятельности : Модельный Закон : Принят на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ (постановление № 10-8 от 6 декабря 1997 года) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.cntd.ru/document/901914302>
13. Социологическая энциклопедия : в 2 т. / рук. науч. проекта Г. Ю. Семигин; глав. ред. В.Н. Иванов. - М.: Мысль, 2003. - Т.1. - 543с.
14. Донік О. М. Соціокультурний вимір підприємництва в Україні у другій половині XIX - на початку XX ст. / О. М. Донік // Проблеми історії України XIX - початку XX ст. — Вип. VI. — 2003. — С. 49—55.
15. Матяж С.В. Проблеми державного регулювання меценатства в працях вітчизняних науковців / С. В. Матяж // Державне управління:

теорія та практика : Електронне наукове фахове видання НАДУ. — Київ : НАДУ, 2009. — №2 (10). // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/ej10/doc_pdf/Matiazh.pdf

16. Стрельнікова О.О. Основні підходи до визначення поняття «добročинність» / О.О. Стрельнікова // Наукові праці : Науково-методичний журнал. Серія «Соціологія». Т. 177. — Вип. 165. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. — С. 51-53.

17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [за ред. В. Т. Бусела]. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.

18. Большой толковый словарь русского языка. — 1-е изд-е: СПб. : Норинт С. А. Кузнецов. 1998. — 1231 с.

19. Спонсорство. Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Спонсорство>

20. О меценатстве и спонсорстве : Модельный закон : Принят на тридцатом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление N 30-9 от 3 апреля 2008 года) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/card/997_i44

21. Ошеров С. А., Сенека Л.А. От Рима к миру «Иногда эта связанность с жизненными ситуациями дает исследователям повод считать книги Сенеки чуть ли не элементом его политической тактики». // С.А. Ошеров, Л.А. Сенека. Нравственные письма к Луцилию. М.: Наука, 1986. — С. 391.

22. Антонович И. В. Благотворительность в российском обществе: история и современность / И.В. Антонович. - Барнаул : Изд-во Алм. ун-та, 2005. — 135 с.

23. Спонсорство. Мир слов / Энциклопедический словарь PR и рекламы // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mirslov.ru/8/17/452350/>

24. Спонсорство // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.worklib.ru/dic/спонсорство/>

25. Волкодав С.П. Проблемы спортивного спонсорства / С.П. Волкодав. — М.: Компания Спутник, 2011. — 61 с.

26. Векслер А.Ф. Зачем бизнесу спонсорство и благотворительность / А. Векслер, Г. Тульчинский. — М. : Вершина, 2010. — 336 с.

27. Сходство и различие благотворительности и спонсорства // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mylektsii.ru/1-85543.html>